

Limbă literară și limbă națională. Politici lingvistice după Primul Război Mondial

Maria-Marilena CIOBANU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

maria_marilena_ciobanu@yahoo.com

Abstract: Language, a link between people and a key element, has circulated worldwide, using both oral and written forms. In his treaty, *Politics*, Aristotle develops the idea that man is distinguishable among primates due to his capacity to use *language*, *logos* – meaning *the word* – being a vital element of daily human interaction.

The Romanian language, generous in forms and meanings, is a national language, being accepted as the official language of Romania. Used by our people with well-established roots since Independence, the language is also used in the Republic of Moldova and Serbia. Thus, Romanian is one of the languages that have crossed the borders of their country being spoken by other people, too.

World War I brings – along with the unexpected attacks – particular changes in the structure of the Romanian language. From a positive perspective, the evolution has become visible, and this fact represents the success of the Romanian people to overcome their limits and to move into a new stage.

Keywords: *language, logos, word, World War I.*

Limba – un instrument cu care omenirea a fost înzestrată?

Limba, instrument de legătură între popoare și element-cheie necesar, a circulat în lume atât pe cale orală, cât și pe cale scrisă. Aristotel face trimitere în tratatul său intitulat *Politica* la ideea conform căreia omul se evidențiază în rândul primatelor prin faptul că dispune de limbaj, logosul, adică cuvântul, fiind vital în comunicarea interumană zilnică [Coșeriu, 2002: 139].

Până la consolidarea limbii române, aceasta a trecut prin diverse forme și variante pe care influențele vorbitorilor străini le-au exercitat. Dacă ne raportăm la perioadele de război, timpul în care poporul român nu a fost ferit de invadatori a fost considerat benefic dezvoltării limbii. Interacțiunea produsă pe câmpul de luptă avea loc și la nivel verbal, dar comunitatea, indiferent de moment, se baza pe limbaj și îl utiliza. Cuvântul a fost dăruit omenirii și nimeni nu putea să pună stăpânire pe acesta sau să îl cucerească, oricâte lupte se desfășurau pe front.

Pentru a observa cât de unite sunt istoria și limba, omul își asumă o anumită identitate istorică, ce ține de tradiție, atunci când vorbește o limbă. Prin intermediul vorbitorilor săi, aceasta se află într-o continuă evoluție, mișcare a formelor și a sensurilor. Conceptul de *limbă literară* se impune, cu precădere, unei culturi care practică scrierea, de

aceea și noțiunea de cultură scrisă se află în legătură cu acest concept. Astfel, se conturează opoziția dintre cultura scrisă și cultura orală a unei limbi literare, care reprezintă varianta istorică a unei limbi naționale.

„O limbă literară, în înțelesul modern al acestui concept, caracterizează un stadiu evolutiv superior al unei limbi naționale și este condiționată de constituirea și funcționarea măcar a câtorva dintre cele mai importante atribute ale unei civilizații de tip urban (scriere, organizare politică, tradiție literară, organizare confesional-bisericească, învățământ etc.)” [Munteanu, 2004: 4].

Cum a fost perceput războiul din *perspectivă lingvistică*?

Granițele limbii române s-au deschis către noi perspective, influențele care veneau din exterior nu puteau fi oprite. Chiar dacă limba a fost asediată din toate părțile, unitatea acesteia a putut fi observată de-a lungul vremii prin păstrarea în glosare a termenilor învechiți. Cuvântul se află într-o continuă mișcare, dacă privim dinamismul lexicului în limba română. În același timp, acesta se dovedește a fi stabil prin raportare la nivelul fonetic, morfologic și sintactic.

Războiul prindea contur pe fronturile țării, iar limbajul codat al militarilor oferea cuvintelor simple sensuri noi, fixate prin uz. Mesajul circula prin intermediul ziarelor și al revistelor vremii și începea se fie cunoscut publicului larg. Procesele de asimilare și filtrare a noilor informații erau observate în urma contactului cu celelalte limbi. Ideile propagate pe filieră străină nu erau preluate direct în limba română, însă inevitabil se producea acel transfer lingvistic, care, voit sau nu, influența limba pe termen lung. Cea mai ușoară cale de a lua legătura cu alte țări se realiza prin intervenția războiului, iar prin intermediul importului cuvintele pătrundeau în limba noastră, uneori cu sensul de bază reținut, alteori cu un nou sens dobândit [cf. Stănescu, 1940]. Exemple de astfel de sintagme și cuvinte care au fost observate și consemnate de-a lungul perioadei de război vor fi prezentate și explicate mai pe larg în cele ce urmează.

***Cuvântul* – armă pe timp de război?**

Apărarea împotriva inamicilor se realiza mai mult pe cale fizică, dar nici partea spirituală nu era ocolită de către atacatori. Armele erau principalele obiecte de apărare din acea perioadă, dar o armă purtată în suflete de întreg poporul român era chiar cuvântul, care era folosit în propagarea mesajului [cf. Nicolescu, 2010: 119]. Mijloc de apărare verbală, acesta se dorea a fi protejat în fața cotropitorilor. Strategic, poporul român, după o perioadă de neutralitate, s-a orientat de partea Antantei în Primul Război Mondial, dar oare în momentul respectiv cuvântul nu începea să fie pus în pericol?

Așa cum evidențiau și revistele de după perioada războiului, cei care luau parte la luptele de pe front utilizau un anumit limbaj cu specific militar. Revista „Arma cuvântului” consemnează astfel de întrebuițări, devenite sloganuri odată cu trecerea timpului: „Peste trupurile lor este drumul vostru.”, „Pe aceea nu se trece.” [nr. 1, 1940: 18]. Apartenența la grup și ideea de sprijin reciproc rămâneau singurele obiective ale militarilor în vreme de conflict. Propagarea mesajului avea loc prin intermediul limbii și prin modul în care aceasta era folosită de către vorbitorii săi. Fiecare popor poseda câte un limbaj aparte care îl utiliza doar în interiorul grupului de care aparținea. Investigațiile, în general, au arătat faptul că organizarea reprezenta partea cea mai dificilă, dar, totodată, cea mai importantă din timpul războiului. Grupurile care formau armata se organizau strategic, din punct de vedere

militar, dar și din punct de vedere lingvistic – limbajul verbal și cel corporal bazat pe gestică și mimică erau la fel de necesare.

O formă de apărare a limbii române o constituia folosirea argoului, considerată și formă de rezistență. Argoul este partea cea mai dinamică a unei limbi care poate desemna realități prin intermediul unui limbaj convențional. Raportarea la argoul folosit pe câmpul de luptă nu putea aduce în prim-plan decât un spumos și veritabil limbaj al militarilor din primul război mondial. Materialele existente și mărturiile de pe front reprezentau dovada că umorul nu lipsea nici măcar în vremurile de restriște. Bucuria de a împărtăși cu generațiile viitoare aceste fapte de limbă păstrate demonstrează faptul că au fost transmise prin viu grai, dar și, în mod evident, menținute prin scrieri.

Așa cum însemna și revista „Arma cuvântului”, un alt exemplu de termen care își modifică sensul strict pentru folosirea codată a limbajului militar este cel de *zonă*. Acesta devine din cuvânt folosit cu sens general, în cuvânt folosit cu sens restrâns, cunoscut cu precădere în grupul militarilor.

„Cuvântul *zonă* a început atunci să fie o denumire generală pentru orice loc sau ținut fixat ca dispozitiv al unităților militare, nefiind îngăduite precizările pentru cunoștință publică.”[nr. 2-3, 1940: 13].

Discuții nenumărate s-au purtat cu privire la limbajul militar, iar lingviștii români au încercat să caute justificări diverse ale întrebunțării termenilor care aparțin acestui domeniu. Chiar dicționarele limbii române rețin cuvinte precum *pijan* („infanterist”) și *pijă* („infanterie”) [cf. Zafiu, 2008: 15], care sunt utilizate în argoul trimișilor pe front. Deși, aparent, sunt simțite cu sens depreciativ, acestea, la o privire mai atentă, par a fi împrumutate din germană sau din franceză, limbi cu care româna a avut contact. Faptul lingvistic dovedit pare chiar să ateste formele pe care poporul român le putea prelua cu ușurință de la popoarele cu care intrase în contact pe cale orală. Astfel, germanul *Pjiff* sau francezul *biffin* cu sensul de „infanterist” puteau pătrunde în limba română sub forma *pijan*. Poporul român ar fi putut prelua acest termen atât de la germani, popor inamic, cât și de la francezi, popor alături de care a luptat în Primul Război Mondial. Pe lângă sensul de „infanterist”, *pijan* este întâlnit în dicționare și cu sensurile de „recrut” și „începător”. Termenul reprezintă punctul de plecare în crearea unei serii lexicale vaste: *pușan*, *pușos*, *pușarez*, *pușarin*, care nu desemnează altceva decât un joc de cuvinte ce menține același sens sau un sens asemănător cu cel indicat mai sus, în cazul cuvântului *pijan* [cf. Zafiu, 2008: 15].

Din perspectivă istorică, românii au creat o legătură atât cu germanii, cât și cu francezii. Posibilitatea de a lua contact direct cu ambele limbi de la care să poată împrumuta cuvinte sau sintagme cu caracter militar exista. Pe lângă exemplul prezentat mai sus, se află și altele asupra cărora scriitorul Ion Moise își îndreaptă atenția în articolul său *Note de argou militar*, consemnat în revista „Limba Română”: *titel* („recrut”), *tablagiu* („plutonier”), *țurlan* („transmissionist”), *a dribla armata* („a trage chiulul”). Exemplele selectate spre a fi ilustrate și explicate redau realitatea perioadei de război și o conturează exact așa cum se prezenta aceasta în acel moment. Creativitatea lexicală surprinsă în plină desfășurare se infiltrează în limba română și, prin uz, devine realitate desemnată în dicționare. Acceptarea sau respingerea noilor forme se realiza în conformitate cu nivelul de circulație al acestora. Calea orală și schimbul interuman facilita acest proces de selecție al termenilor și al sintagmelor din limbă.

Identitatea unui popor este dată de limbă?

Limba română reușește să își contureze rădăcinile după declararea independenței, dar, de-a lungul războaielor, este influențată politico-cultural și tehnno-științific de către popoarele sub a cărei influență a fost. Amprenta s-a resimțit și la nivelul limbii, care capătă forme noi și devine tot mai vastă. De asemenea, factorii culturali și religioși au exercitat influențe asupra limbii române, însă tradiția literară a contribuit și ea cantitativ.

Funcția de marcarea a identității naționale se evidențiază alături de celelalte funcții sociale ale limbii literare: funcția de comunicare elementară între membrii unei comunități, funcția de comunicare intelectuală, funcția de conservare culturală, funcția de comunicare culturală internațională. Înregistrarea în scris a limbii noastre înfățișează păstrarea anumitor tradiții pentru a fi transmise generațiilor viitoare, evidențiindu-se astfel ideea unității prin caracterul conservator. Apartenența la o anumită identitate națională delimita clar caracteristicile care i se cuveneau limbii în cauză. Limba contribuie la formarea identității unui popor și este responsabilă de modalitatea în care aceasta se manifestă în urma contactului cu vorbitorii săi. Din punct de vedere identitar, un popor își pierde din consistență atunci când limba sa nu este consolidată prin fapte concrete. Așadar, importanța unei limbi crește odată cu tradiția pe care aceasta o expune în fața tinerilor generații.

Perspectiva istorico-lingvistică dezvăluie faptul că deși limba română era unitară și statul de drept era oficial creat, minoritățile naționale germană și maghiară puneau sub semnul întrebării identitatea lingvistică a poporului român. Unificarea limbii române putea fi demonstrată doar prin material lingvistic adunat din toate regiunile țării, instrument de lucru ce se urmărea a fi constituit cât mai curând posibil.

Există un echilibru între tradiție și inovație?

„Orice limbă literară are o determinare istorică, în sensul că apare, evoluează și își exercită funcțiile specifice în circumstanțe istorice care îi sunt proprii.” [Munteanu, 2004: 11].

Perspectiva diacronică conferă limbii literare libertatea de a evolua, uneori ajungându-se chiar la problematica conservării regulilor sau cea a impunerii unor noi normeliterare. Într-o societate bazată pe comunicare și pe noul proces de tehnologizare, oamenii tind să pună accent pe noutate și să acopere urmele trecutului. Glosarele rețin formele mai puțin utilizate și încearcă să amintească poporului că limba își păstrează bogăția lexicală și datorită lor. Echilibrul este evidențiat prin instrumentele de lucru care ne stau la dispoziție și care pot fi consultate. Exemple de astfel de cuvinte sunt cunoscute de către cei care au participat activ la război sau de către apropiații acestora, pentru că acest limbaj se constituia într-unul unic.

Normele impuse de lingvistul Sextil Pușcariu (*sunt, suntem, sunteți, a* în interiorul cuvintelor) sunt acceptate și transmise mai departe, contribuind la consolidarea limbii române literare. Transmiterea în timp a acestora întărește ideea conform căreia tradiția stă la baza creării limbii literare. Fără o bază solidă existentă de natură tradițională, elementele inovatoare nu ar mai putea fi prezente.

Existența unui echilibru între tradiție și inovație se resimte atât la nivelul limbii vorbite, cât și la nivelul limbii scrise. Conservarea elementelor tradiționale și acceptarea noilor norme care își fac apariția în urma contactului cu celelalte limbi demonstrează faptul că poporul român este capabil să delimiteze elementele păstrate de atâtea secole în detrimentul celor inovatoare, care nu fac altceva decât să combată sărăcia lexicală din limba română.

Limba română – limbă unică?

Limba română, generoasă în forme și sensuri, este o limbă națională, fiind declarată oficială pe teritoriul românesc. Folosită de poporul nostru și cu rădăcini bine stabilite încă din timpul obținerii independenței, româna se mai utilizează în Republica Moldova și în Serbia. Astfel, limba noastră este una dintre cele care a depășit granițele țării și care este vorbită și de alte popoare. Primul Război Mondial aduce, odată cu atacurile neașteptate, și modificări în ceea ce privește structura limbii române. Sub aspect pozitiv, evoluția își pune amprenta, iar aceasta reprezintă reușita poporului român de a-și depăși limitele și de a pași într-o nouă etapă.

Neologismele și împrumuturile din alte limbi nu ilustrează decât dovada unui dinamism aparte. Dacă interacțiunea cu alte limbi nu s-ar produce, limba română ar fi limitată în cuvinte și mult prea săracă. Raportul pe care aceasta îl stabilește întărește faptul că are capacitatea de asimilare, dar, înainte de aceasta, și de selectare a ceea ce este potrivit pentru vorbitorii limbii române.

Cu referire la strategia lingvistică, participarea în cadrul Primului Război Mondial a oferit poporului nostru șansa de a intra în același rând cu marile puteri ale lumii și de a demonstra că identitatea limbii române era consolidată încă de atunci. Unitatea lingvistică dovedită pe parcursul luptelor pentru cucerire se reîntregește în momentul constituirii Marii Uniri, poporul român având posibilitatea de a arăta încă o dată faptul că, deși teritorial Țările Române erau separate, în limbă și simțire aveau aceeași țintă: limba română – limbă unică a statului nostru.

Observând limbajul și modul în care acesta era întrebuițat în perioada primului război mondial și imediat după, se remarcă dinamismul lexicului în general, dar și a limbajului militar, în particular. Formele aduse anterior în discuție conferă un statut aparte limbii române prin diversitatea creațiilor interne, dar și a împrumuturilor dobândite în urma contactului remarcat.

BIBLIOGRAFIE

- *** 1940. *O evocare*, în „Arma cuvântului”, an I, nr. 1, p. 17-19.
- *** 1940. *Pe zonă*, în „Arma cuvântului”, an I, nr. 2-3, p. 13-15.
- Coșeriu, Eugeniu, 2002. *Politici lingvistice*, în „Limba Română”, nr. 10, p. 139-145.
- Moise, Ion, 1982. *Note de argou militar*, în „Limba Română”, an XXXI, nr. 1.
- Munteanu, Eugen, 2004. *Istoria limbii române literare*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Nicolescu, Gheorghe, 2010. *Cuvântul-armă. Presa militară românească pe câmpul de campanie în primul război mondial*, în „Revista română de istorie a presei”, an IV, nr. 1, p. 115-133.
- Popescu, Cristian Tudor, 1994. *Cuvintele și războiul*, în „Adevărul”, an IV, nr. 201.
- Stănescu, C., 1994. *Și «Contemporanul» a venit pe tancurile sovietice?*, în „Adevărul”, an IV, nr. 199.
- Zafiu, Rodica, 2008. *Pifjan, pușan, pușarez, pușarin...*, în „România Literară”, nr. 27, p. 15.